

באר ישעקב

גליון ס"ה (שנה ב')
פרשת משפטים תשפ"ד

שיעורי הגאון הגדול מוה"ר רבי יעקב גרינוואלד שליט"א
רב בית המדרש דחסידי בעלזא "זכרון רפאל" בני ברק וחבר הכיר"צ דקהל מחזיקי הדת באר"י

טעה והתפלל תפילה אחרת במקום מוסף

התפלל של חול בשאר תפילות שבת ובמוסף ✦ החליף מוסף בתפילה אחרת של שבת ✦ התחיל לומר ברכה של חול במוסף ✦ דעת הרמב"ם בהחליף מוסף בתפילה אחרת ✦ שכח של ראש חודש במוסף ✦ ראיית האחרונים שהזכרת הקרבנות אינה מעכבת ✦ חילוק בזה בין מתפלל אותה תפילה עצמה למתפלל תפילת תשלומין ✦ חילוק בזה בין חסרון בנוסח התפילה לחסרון בהזכרת קרבנות ✦ שכח ראש חודש בשחרית וזכר לאחר מוסף ✦ שכח במנחה של יום א' של ראש חודש

כשחל יום טוב או ראש חודש בשבת, גם כן די בזה שאומר 'מוספי היום', שזה כולל את כל מה שצריך להקריב היום.

החליף מוסף בתפילה אחרת של שבת

עוד נפסק בשולחן ערוך שם (סעי' ו'): 'הטועה בתפלות שבת והחליף של זו בזו אינו חוזר, ויש אומרים שאם החליף של מוסף באחרת או אחרת בשל מוסף חוזר'. ומקור הדעה השניה

ברא"ש (ברכות פ"ג ס' יז) בשם הירושלמי (ברכות פ"ד ה"ו), והובא בבית יוסף (שם: ס' רפז).

מלשון הרמ"א משמע, שבמוסף אין די בעצם הזכרת שבת בלבד כמו בשאר התפילות, אלא צריך להזכיר את ענין הקרבנות. אך יש גם צד קולא בזה, שאין צריך להזכיר את עצם היום, שבת או יום טוב או ראש חודש, אלא די בזה שאומר 'ונעשה את מוספי היום'. וכן

התפלל של חול בשאר תפילות שבת ובמוסף

בשולחן ערוך (או"ח ס' רסח סעי' ד) נפסק, שמי שהתפלל

תפילה של חול בשבת, והזכיר של שבת בתוך שמונה עשרה, אף על פי שלא קבע ברכה לשבת, יצא. והרמ"א הוסיף: 'במוסף, אפילו לא אמר רק ונעשה לפניך את חובותינו בתמידי יום ובקרבן מוסף, יצא'. ומקור דברי הרמ"א

את קרבנות החג ולא את של שבת, או לא יצא, שנראה כאומר שרק קרבנות אלו הקריבו ולא את של שבת. וראה עוד בשו"ת קנה בשם (ח"ג ס' כה).

ב) וראה שו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד ס' כא אות ג), שאפילו אם הזכיר רק את היום טוב ולא את השבת וכיוצא בזה, כגון שאמר 'את מוספי יום חג המצות הזה' בפסח שחל בשבת, גם כן יצא, שגם שבת נכלל ביום הזה. ורק אם פירט

(א) וראה עוד לשון הרמ"א (ס' תפח סעי' ג) שנראה גם כן, שמעיקר הדין אין צריך להזכיר בפרטות את סדר ומנין הקרבנות אף לכתחילה, אלא שנוהגים לומר את פסוקי התורה בהם מוזכר סדר קרבנות היום.

פנינים

טלטול קופסת טבק בשבת שלא לצורך

המחמירים, הסוברים שלא התירו אלא באופן שנתן במדוכה דבר המיוחד לה, אבל אם נתן לתוכה כיכר או תינוק שאין המדוכה תפילה להן אסור לטלטלה. אבל אחר כך כשמביא את דעת המקילים, שאפילו אם נתן לתוכה כיכר או תינוק שאין מיוחדים לה, מכל מקום מותר לטלטל את הכלי שמלאכתו לאיסור מחמת דבר ההיתר שנמצא בה, וכפי שפסק השו"ע (ס"ג), לא הזכיר בשו"ע הרב 'שלא לצורך כלל', אלא כתב שהקילו בו לטלטל 'אף לצורך הכלי עצמו', היינו מחמה לצל וכיוצא בזה, אבל שלא לצורך כלל לא התירו.

והטעם בזה, שלפי דעה זו אין ההיתר משום שהכלי בטל להיתר המונח בתוכו, שהרי אינו שייך לכאן, אלא שכיון שמטלטל את ההיתר מטלטל גם האיסור עמו, וכמו בהיתר של כיכר או תינוק. ולפי דעה זו נמצא שאין לנו כל מקור להתיר לטלטל שלא לצורך כלל, ואף בכלי שנמצא בו דבר היתר המיוחד להיות בו. אך עדיין יש לומר שגם לפי דעה זו, על כל פנים בכלי שמלאכתו להיתר יש להתיר אפילו לטלטל שלא לצורך כלל אם מונח בו היתר השייך לו, וכדוגמת קופסת טבק.

אולם יתכן שאין נידון זה דומה כלל לענינינו. שיש מקום לומר שאין לטבק דין אוכל כלל, לגבי זה שיהא מותר בטלטול אפילו שלא לצורך כמו אוכלין ומשקין, ואם כן אפילו אם נטפלת הקופסת לטבק, יתכן שעדיין אסור בטלטול שלא לצורך כלל. שהנה הפרי מגדים (ס' שח א"א ס"ק י) מצדד לגבי מאכל בהמה, שאין להם דין אוכל, ואסור לטלטלן שלא לצורך. ויש לעיין מהו דין הטבק המיועד לריח, האם יש לו דין אוכל לענין זה. ואם נאמר שאין לו דין אוכל בזה, נפל כל ההיתר הנ"ל, ואם כן יש להזהר שלא לטלטל קופסת טבק שלא לצורך.

שוב מצאתי בקצות השלחן (ס' קיא בדי השלחן אות ו) שדן בדברי הפרי מגדים הנ"ל לגבי מאכל בהמה, ובתוך דבריו מבואר שנקט בפשיטות שדברים הנעשים להריח לא שייך בהם ההיתר של אוכל, ואסור לטלטלם שלא לצורך כלל. ולפי זה אכן אין שייך להתיר לטלטל קופסת הטבק מטעם זה, וכנ"ל.

בספר מנחת שבת (ס"ה פח ס"ק נג) כתב: 'ראיתי שכמה פעמים מורי רבי התנא איש אלוקים קדוש [הרה"ק דוד משה מטשורטקוב זצ"ל], כמה פעמים אשר בעת התחזק בדבקתו בשבת קודש, טלטל בשבת קודש את ה'פישקאלע טאביק' בידו הקדושה ונענע בו, הגם שלא היה מריח בו, ודבר זה ידוע בודאי שיש לו כוונה בזה, ומייחד בזה איזה יחוד, כידוע שאין עושה תנועה בלי כוונה לשם שמים'.

עיין שם שכתב, שאף על פי שנפסק שאין לטלטל כלי שמלאכתו להיתר שלא לצורך, מכל מקום כל שמטלטלו לאיזה כונה שהיא, יהיה מה שיהיה, שוב נקרא הטלטול טלטול לצורך, ומותר, ואף הרה"ק מטשורטקוב היה נחשב אצלו טלטול זה לצורך, כיון שייחד בזה יחודים ברם, לכאורה נראה שיש לדון להיתר בטלטול קופסת הטבק מצד נוסף. והוא, שבכלי המיוחד לאוכל ויש בתוכו מהאוכל, הכלי בטל לאוכל, ומותר לטלטלו אפילו הוא כלי שמלאכתו לאיסור אפילו מחמה לצל, וכפי שמוכח לגבי מדוכה שיש בה שום (שבת קכג; בית יוסף ס' שח), שנתבאר שאם דבר ההיתר הנמצא בכלי הוא מיוחד לשימוש בכלי זה, לכולי עלמא מותר הכלי בטלטול.

לפי זה היה נראה פשוט בקופסת טבק, שודאי הטבק הנמצא בה הרי הוא מיועד להיות בה, והכלי הוא כלי שמלאכתו להיתר, אם כן לכאורה כל שכן שכלי שמלאכתו להיתר שיש בו היתר המיוחד להיות בו, שמוותר לטלטלו. אולם עד כאן לא מצינו היתר אלא לטלטל מחמה לצל, אבל לא התירו שלא לצורך כלל.

איברא, שהשו"ע הרב (ס' שח סעי' כב) כתב לגבי מדוכה של שום, שבאופן שהכלי טפל להאוכל שבתוכו, הרי הוא נחשב כהאוכל ממש, ומותר לטלטלו אפילו שלא לצורך כלל. ולפי זה לכאורה כל כן שהוא הדין בכלי שמלאכתו להיתר שמוותר לטלטלו שלא לצורך.

אך המדייק בלשון השו"ע הרב יראה, שלא כתב כן אלא כשהביא את דעת

הוא **בשבלי הלקט** (ס' קכח) בשם 'יש אומרים', והובא בבית יוסף (שם). והדברים מתאימים לדברי הרמ"א הנ"ל, שבתפילת מוסף צריך להזכיר את ענין הקרבנות, ולכן אף שבשאר התפילות אם החליף ביניהם יצא, מאחר שעל כל פנים התפלל תפילה של שבת, מכל מקום במוסף אינו יוצא בנוסח של תפילה אחרת, מאחר שלא הזכיר ענין הקרבנות. וכשם שאם התפלל תפילת שמונה עשרה והזכיר שבת אינו יוצא ידי חובת מוסף, הוא הדין כשמתפלל תפילה של שבת אינו יוצא ידי חובת מוסף.

אך מתחילת דברי המחבר שם משמע, שרק ל'יש אומרים' לא יצא, אבל יש דעה החולקת על היש אומרים וסוברת שגם במוסף אם התפלל נוסח תפילה אחרת יצא. וכבר תמה **המגן אברהם** (שם ס"ק ט), שלא מצאנו כלל חולק על זה.

התחיל לומר ברכה של חול במוסף

המגן אברהם רצה לומר בדעת המחבר, שזה תלוי במחלוקת הנזכרת שם (סעי' ב), במי שהתחיל לומר תפילת החול במוסף, שבכל תפילות השבת הדין הוא שאם התחיל בטעות תפילת החול, גומר את הברכה שנזכר בה, ומתחיל של שבת, אבל במוסף הביא מחלוקת, האם גם בזה גומר, או שפוסק אפילו באמצע הברכה.

ויסוד המחלוקת הוא, האם שייך במוסף ענין תפילת שמונה עשרה. שהטעם שבשאר תפילות שבת גומר את הברכה של חול הוא, משום שמעיקר הדין היה צריך להתפלל גם בשבת שמונה עשרה ברכות, אלא שכדי שלא להטריח את הציבור תקנו תפלת שבת, ולכן בדיעבד כשהתחיל ברכה של חול יסיימה. ומטעם זה גם אם התפלל כל התפילה של חול יצא כל שהזכיר שבת באמצע, שכן תפילה זו שייכת גם בשבת. אבל במוסף, מאחר שבחול אין תפילת מוסף, לכן יתכן שלכתחילה תיקנוה רק תפילה של שבע ברכות. ואם כן, כתב המגן אברהם, הסוברים שגם במוסף אם התחיל ברכה של חול גומר את הברכה, הם הסוברים שאם התפלל במקום מוסף תפילה אחרת של שבת יצא.

אולם המגן אברהם חילק, שבתפלת חול על כל פנים יזכיר קרבנות מוסף, שאף לסוברים שיוצא גם במוסף בתפילה של חול, אין זה אלא אם הזכיר ענין הקרבנות, אבל כל שלא הזכיר כלל ענין הקרבנות לכולי עלמא לא יצא, אפילו אם התפלל תפלת שבת.

ובביאור הגר"א (שם ס"ק ז) רצה לומר, שהנידון תלוי במחלוקת רש"י ורבינו תם בראש השנה (לה:), אם אמירת פסוקי המוספין

מעכבת, שלדעת רש"י (ד"ה אין צריך) שבדיעבד אין צריך לפרט את הקרבנות, אם כן אם החליף של מוסף באחרת יצא, ולדעת רבינו תם (תוספות ד"ה אילמא) שפסוקי הקרבנות הם לעיכובא, לא יצא אם החליף באחרת. אך גם על זה תמה **בנשמת אדם** (כלל כח), שודאי גם רש"י מודה שצריך להזכיר ענין הקרבנות בכללות, ולומר 'ונעשה לפניך את קרבנות חובותינו', אלא שאין צריך לפרט את כל פסוקי המוספין, ואם כן כשאמר נוסח תפילה אחרת במקום מוסף לכולי עלמא לא יצא.

על כל פנים, כאמור המגן אברהם לא מצא מי שחולק וסובר שאם החליף של מוסף באחרת יצא. ולכן מצדד לומר שמה שכתב המחבר 'יש אומרים' מוסב רק על 'אחרת בשל מוסף', היינו שהתפלל נוסח תפילת מוסף במקום שחרית או מנחה, שבזה יש סברא לחלוק ולומר שיצא, מאחר שסוף סוף הזכיר שבת, ויש סברא לומר שלא יצא, משום שעכשיו אינו מתפלל מוסף ואין לו להזכיר קרבנות, והרי הוא כדובר שקרים. אבל בהחליף של מוסף באחרת ודאי לא יצא, ואין מי שחולק על זה.

דעת הרמב"ם בהחליף מוסף בתפילה אחרת

אמנם בספר **תוספת שבת** (שם ס"ק ט) מדייק בדעת **הרמב"ם** (הל' תפילה פ"י ה"ז), שאכן חולק על היש אומרים גם בזה, וסובר שגם אם התפלל של אחרת במוסף יצא, שהרמב"ם כתב: 'המתפלל תפילה של חול בשבת לא יצא וכו', וכן אם התפלל תפילה של חול על דעת מוסף לא יצא'. ולכאורה מה הוצרך הרמב"ם לחדש שגם במוסף לא יצא אם לא הזכיר של שבת, וכבר תמה על זה **הכסף משנה** (שם). ובהכרח צריך לומר, שכתב כן כדי לדייק, שדווקא אם התפלל תפילה של חול לא יצא, אבל אם התפלל תפילה של שבת אחרת במוסף, יצא.

גם החיד"א **במחזיק ברכה** (שם ס"ק ה) מסיק, שהרמב"ם הוא החולק וסובר שאם החליף תפילה אחרת במקום מוסף יצא. עיין שם שהביא את דברי הרמ"ע מפאנו בספרו **אלפסי זוטא** (עמ' ה במהדורת מכון י-ם): 'נתכוון להתפלל מוסף ואמר ברכה אמצעית של ערבית שחרית ומנחה, אין צריך לחזור, אחד שבת ואחד יום טוב, היינו שגם במוסף יצא כשמתפלל תפילה אחרת של שבת, אף שלא הזכיר ענין קרבנות, וכתב החיד"א שהמקור הוא מדברי הרמב"ם הנ"ל. ופסק כן שם להלכה¹, וכן פסק **הפרי חדש** (ס' תבג ס"ק ג) וכפשטות הדעה הראשונה בשולחן ערוך, ודלא כמגן אברהם.

באלפסי זוטא שם, אחר שכתב הדין שאם התפלל תפילה אחרת במקום מוסף יצא, סיים: 'חוץ ממוסף של ראש השנה וכן מוסף של ראש

חודש וחולו של מועד שהתפלל שמונה עשרה, אף על פי שאמר מעין המאורע בעבודה, לא יצא ידי חובתו. וטעם הדבר שלא יצא בראש חודש ובחול המועד², ביאר המחזיק ברכה, משום שהולך בשיטת הרמב"ם שסובר כדעה השניה בשולחן ערוך הנ"ל, שבמוסף אין שייך תפילת שמונה עשרה, שמתחילה כשתיקנו תפילת מוסף קבעו לה שבע ברכות, ולא שייך לומר בה שבדין היה צריך להתפלל שמונה עשרה כמו בשאר תפילות היום, ולכן סובר הרמב"ם שאם טעה במוסף והתחיל ברכה של חול אינו מסיים את הברכה. ולכן גם בראש חודש ובחול המועד כשהתפלל תפילת שמונה עשרה במוסף, אף שאמר יעלה ויבוא ברצה לא יצא, שלא שייכת תפילה זו למוסף. ואינו דומה לשבת, שכשהחליף תפילת מוסף בשחרית הרי התפלל תפילת שבע ברכות של שבת.

שכח של ראש חודש במוסף

עוד יש לדון, בראיה נוספת שאפשר למצוא בדין החליף של מוסף באחרת, ולפיה נמצא לכאורה דעות הסוברים שהמתפלל במוסף תפילת אחרת של שבת, יצא, דלא כהשבלי הלקט. שאיתא בגמרא (ברכות ל:): 'טעה ולא הזכיר של ראש חודש בערבית, אין מחזירין אותו, מפני שיכול לאומרה בשחרית, בשחרית אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה במוסף, במוסף אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה במנחה, כן היא הגירסא לפנינו. ומבואר שם, שדין זה בציבור שנו ולא ביחיד, ורש"י (ד"ה בציבור) מביא בשם **בעל הלכות גדולות**, שהכוונה לשליח ציבור שטעה ולא הזכיר ראש חודש בחזרת התפילה, שמשום טירחא דציבורא הקילו בזה לסמוך על תפילה הבאה³.

אמנם **הטור ושולחן ערוך** (או"ח ס' קכו סעי' ג) פסקו דין זה רק לגבי שליח ציבור ששכח בשחרית. והנהמה שלא נאמר כן בשכח בערבית הוא פשוט, שהרי אין בערבית כלל חזרת הש"ץ, ואכן הבה"ג לא גרס דין טעה בערבית⁴. אך מה שלא כתבו כן לגבי מוסף, מקורם מדברי **הרא"ש** (שם פ"ד ס' כג) שלא גרס כן בגמרא, ואף פסק להלכה שאם לא הזכיר ראש חודש במוסף מחזירין אותו. ומבאר הטעם, שדווקא בשכח בשחרית יכול לסמוך על מה שיזכיר במוסף, שכן רגילים להתפלל אותם כאחד, ולכן סומכים מתפילה לתפילה שיכול לתקן על ידי התפילה הבאה, אבל לא מתפילת מוסף לתפילת מנחה, שאינם שייכים זה לזה⁵.

ראיית האחרונים שהוכרת הקרבנות אינה מעכבת

וכתבו **האחרונים** (צל"ח ברכות שם; הגהות רבי עקיבא איגר על המגן אברהם שם ס"ק ג; ביאור הגר"א

(1) והתוספות (שם ד"ה והתייא) כתבו שאין גורסים טעה בערבית מטעם אחר, שבערבית בין כך אינו חוזר, כפי שאמרו שם משום שאין מקדישין את החודש בלילה. אך יש לדון בזה כמה שכתבו התוספות שם (ד"ה לפי) שיש אומרים שבליילה השניה מחזירין אותו, משום שכבר מקודש ביום שלפניו.

(2) ולפי דבריו, ודאי אין גורסים גם את הרישא של הברייתא, שאם שכח בערבית סומך על שחרית, שהרי אינם סמוכים זה לזה, ואין מתפללים ערבית ושחרית ביחד.

אולם בדבריו במחזיק ברכה מפורש, שחוזר בו ממה שכתב בברכי יוסף, ומוכח שלא ירד לחלק בין הנידונים.

(3) בראש השנה פשוט הטעם שלא יצא, משום שלא הזכיר מלכיות וזכרונות ושופרות.

(4) ובפירושו הראשון פירש רש"י, שמדובר באדם המתפלל יחד עם הציבור ושכח להזכיר. והטעם שאינו חוזר, משום ששומע ההזכרה מהשליח ציבור בחזרת התפילה, ונחשב כאילו אמר מוקצת הזכרה, ובצירוף מה שיאמר ההזכרה בתפילה הבאה יצא.

(5) חוזר בו כמה שכתב **ברכי יוסף** (ס' תצ ס"ק ט; הובא בשערי תשובה שם סעי' ט), שאם התפלל בשבת חול המועד מוסף של חול המועד ולא הזכיר של שבת באמצע הברכה רק בחתימה, לא יצא, וצריך לחזור ולהתפלל, משום שלא הזכיר קרבנות שבת. הרי שסתם כדעת המגן אברהם, שאם התפלל תפילה אחרת של שבת במקום מוסף, לא יצא וצריך לחזור. ואף שהיה מקום לחלק ולומר, שבשבת חול המועד חמור יותר, מאחר שהזכיר קרבנות החג ולא את קרבנות השבת, גרע יותר מאופן שלא הזכיר כלל את הקרבנות.

שם) לדייק מדברי הרא"ש אלו, שלכאורה היה מקום לומר טעם אחר מדוע כששכח להזכיר ראש חודש במוסף צריך לחזור, שהרי כשלא הזכיר ראש חודש במוסף גם לא הזכיר קרבנותיה, ולפי דעת הרמ"א הזכרת ענין הקרבנות מעכבת, ואיך יצא ידי חובתו על ידי זה שיזכיר יעלה ויבא במנחה, והרי חיסר ענין הקרבנות, ואת זה אינו משלים במנחה. ומזה שהוצרך הרא"ש לומר הטעם משום שאין מתפללים מוסף ומנחה יחד, מוכרח שסבר שהזכרת ענין הקרבנות אינה מעכבת, אלא די בהזכרת היום בלבד כמו בשאר תפילות.¹

עוד כתבו האחרונים הנ"ל, שלפי הגירסא שלפנינו שגם בשכח במוסף אינו חוזר, אלא סומך על תפילת מנחה, כל שכן שיש להוכיח כנ"ל שאין צריך להזכיר קרבנות במוסף, שאם היה צריך להזכיר קרבנות, לא שייך לצאת בהזכרת יעלה ויבא שבמנחה, שהרי אינו מזכיר שם קרבנות. וכגירסא זו נקט רש"י (שם ד"ה טעה) ^ו. על כל פנים מבואר דעת גדולי הראשונים, רש"י והרא"ש, שסוברים כדעת היש אומרים בשבלי הלקט, שהזכרת הקרבנות במוסף אינה מעכבת, כל שהזכיר הזכרת היום, ואם כן כשהתפלל בשבת של שחרית או ערבית או מנחה במקום מוסף, יצא. ולכאורה הוא פלא על המגן אברהם שכתב שלא מצא למי שחולק בזה.

אמנם אם נאמר שגם לדיעה הסוברת שהזכרת ענין הקרבנות מעכבת, מכל מקום גם הזכרת היום מעכבת, אם כן היה מקום לדחות את הראיה מדברי הגמרא והראשונים נגד דיעה זו, שהרי אפשר שמדובר כשהזכיר רק את ענין הקרבנות בתפילת שמונה עשרה, ואילו הזכרת היום ראש חודש לא הזכיר, כלשון הברייתא 'טעה ולא הזכיר ראש חודש', ועל זה אמרו משום חסרון זה שהחסיר הזכרת היום אינו חוזר, שיכול לסמוך על מה שיזכיר במנחה.

אולם באמת כבר נתברר למעלה, שבמוסף אין הזכרת היום מעכבת, אלא רק מה שמזכיר ענין הקרבנות בלבד, אף שאינו מפרט את היום, אם שבת או ראש חודש, ולפי זה צדקה ראיית האחרונים.

חילוק בזה בין מתפלל אותה תפילה עצמה למתפלל תפילת תשלומין

אך לכאורה מראה זו יש להוכיח גם שלא כדעת הרמב"ם הנ"ל, הסובר שאם התחיל ברכה של חול במוסף לא יסיים אותה, היינו שבמוסף לא שייך כלל תפילת שמונה עשרה, ולפי דבריו כתב הרמ"ע מפאנו שהמתפלל תפילת י"ח במוסף, אף אם הזכיר ענין הקרבנות לא יצא, שתפילת מוסף תיקונו מתחילה כדי להתפלל שבע ברכות, ואינו דומה לשאר התפילות שרק מפני טירחת הציבור תיקנו

שלא לומר אלא שבע ברכות. ואילו מדברי הגמרא אלו, לפי הגירסא 'טעה במוסף אין מחזירין אותו', מוכח שיוצא בתפילת י"ח, שהרי אם לא הזכיר ראש חודש במוסף, ודאי התפלל תפילת י"ח כתפילת שחרית ומנחה, וכלשון רש"י (שם) שאמר 'אתה חונן', ומבואר שם שיכול לתקן חסרונו בתפילת מנחה, שהיא תפילת י"ח עם הזכרת ראש חודש, ועולה לו לתקן תפילת מוסף.

ואף אמנם שמדברי האלפסי זוטא שם מוכח שלא גרס בגמרא דין זה, שאם טעה במוסף סומך על תפילת מנחה, ואם כן אין ראייה נגדו מדברי הגמרא. אך עדיין יש לעיין, אם נאמר שמה שלא גרס כן הוא מטעם שכתב הרא"ש, שאין שייך לתקן ולהשלים על ידי תפילה שאינה סמוכה, שמשמע שלולי זה היה אפשר להשלים תפילת י"ח, ודלא כרמב"ם.

ושמא יש לדחות, שאין להביא מכאן ראייה נגד דעת הרמב"ם, שאף אם נאמר שהמתפלל תפילת י"ח במוסף לא יצא אף אם הזכיר הזכרת היום, יש לומר שאין זה אלא לגבי תפילה זו עצמה, היינו שהתפילה שהתפלל אינה עולה לו למוסף וצריך לחזור ולהתפלל, אבל לגבי הדין המחודש ששליח ציבור שחיסר הזכרה יוצא על ידי תפילה שלאחריה, בזה יתכן שיכול לתקן ולהשלים אותה על ידי תפילת מנחה, שמאחר שנוסח התפילה במנחה של ראש חודש הוא תפילת י"ח עם הזכרת ראש חודש, מועילה תפילה זו אף להיות השלמה למוסף.

חילוק בזה בין חסרון נוסח התפילה לחסרון בהזכרת קרבנות

אמנם אם סברא זו נכונה, שיש לחלק בין תפילה זו עצמה לבין אם משלימה על ידי תפילה הבאה, לכאורה נדחית גם ראיית האחרונים הנ"ל נגד דעת המגן אברהם הסובר שהזכרת ענין הקרבנות מעכבת. שגם לענין זה יש לחלק כנ"ל, שאף אם נאמר לגבי תפילת מוסף עצמה שהזכרת הקרבנות מעכבת בה, ויחיד שהתפלל נוסח תפילת שחרית במקום מוסף לא יצא ידי חובתו, מכל מקום בדין זה ששליח ציבור יכול לסמוך על תפילת המנחה, לכולי עלמא מועיל, כיון שבתפילת מנחה מצד עצמה אין הזכרת קרבנות ונחשבת תפילה לגבי עצמה, ומועילה התפילה להיות תשלומין למוסף אף בלי הזכרת קרבנות.

אך נראה פשוט שאין סברא לומר כן, ואין הנידונים דומים זה לזה, שהסיבה שלא יצא ידי חובת מוסף הוא משום שחיסר ענין הקרבנות ובלי זה אין תפילתו תפילה, ואין החסרון מצד נוסח השמונה עשרה עצמו, שאמר תפילת חול של י"ח ברכות, שהרי גם אם התפלל במוסף תפילת אחרת של שבת לא יצא כל שלא הזכיר הקרבנות, ולכן אין שייך לומר שתפילת מנחה

שאינן בה הזכרת קרבנות תיחשב השלמה לתפילת מוסף, ואף שהיא תפילה לעצמה, שכן סוף סוף לא השלים ההזכרה החסירה ששייכת רק לתפילת מוסף. מה שאין כן בנידון הנ"ל, לדעת הרמב"ם אליבא דהרמ"ע מפאנו שאין יוצאים חובת מוסף בתפילת י"ח אף אם הזכיר הקרבנות, בזה אין החסרון בהזכרה המיוחדת למוסף, שהרי נוסח תפילת מוסף אינה מעכבת כראיית הצ"ח, ואם התפלל נוסח שחרית של שבת במקום מוסף יצא, אלא החסרון שתפילה כזו של י"ח אינה שייכת למוסף, בזה אפשר לחלק, שבתפילת מנחה של ראש חודש, שבה נוסח התפילה לכתחילה הוא כן, תפילת י"ח עם הזכרת היום, מאחר שיש לה שם תפילה לעצמה מועילה אף להיות תשלומין למוסף.

ומכל מקום עדיין יתכן, שהמגן אברהם סבר לחלק בזה בין תפילת מוסף לתפילה שאחריה אף לגבי עצם ענין הזכרת הקרבנות, שאף שכשהתפלל תפילת מוסף בלי הזכרת קרבנות לא יצא, מכל מקום באופן שמתקן על ידי התפילה שלאחריה, שיש עליו שם תפילה לעצמה, מועיל אף להיות תיקון לתפילת מוסף, שהרי כל עצם דין זה ששליח ציבור משלים על ידי התפילה שלאחריה הוא חידוש שהקילו חכמים בזה, ואם כן אפשר שהקילו אף לתקן תפילת מוסף על ידי זה. וממילא אין ראייה נגד המגן אברהם מהסוגיא בברכות ומהראשונים שם.

שכח יעלה ויבא בשחרית ונזכר לאחר מוסף

בעצם דין הנזכר, ששליח ציבור ששכח יעלה ויבא בשחרית של ראש חודש אינו חוזר, משום שסומך על תפילת מוסף. הנה המגן אברהם (ס"ו קכ"ג) מביא את דברי הכנסת הגדולה (ס"ו תכ"ב, הנהגות טור) בשם שו"ת הרמ"ע מפאנו (ס"ו כה), שכתב לחדש, שהוא הדין יחיד שלא הזכיר ראש חודש בשחרית ונזכר לאחר שכבר התפלל מוסף, אינו צריך לחזור ולהתפלל שחרית, משום שלא גרע דיעבד ליחיד מלכתחילה לרבים. אמנם המשנה ברורה (ס"ו תכ"ב ס"ק ד) הביא שיש חולקים (ראה שו"ת ברכה ס"ו קח ס"ק ב בשם הרשב"א בתשובה כ"ה) על פסק זה, וסוברים שיחיד לעולם חוזר, ואפילו כבר התפלל מוסף. ולכן מסיק בשם מור וקציעה (ס"ו קכ"ב), שיחזור ויתפלל, ויתנה שאם אינו חייב להתפלל שוב תהא התפילה בתורת נדבה.

ובשער הציון (ס"ק ד) שם הוסיף, שנראה לו שאף לדעת המגן אברהם, שבדיעבד אחר שהתפלל מוסף אינו חוזר, מכל מקום אם אירע שהתפלל מנחה קודם למוסף, אין תפילת מנחה תיקון למה שלא הזכיר יעלה ויבא בשחרית. וכתב שכן משמע מדברי הרא"ש הנ"ל, וכוונתו למה שכתב, שדווקא תפילת מוסף שמתפללים אותה יחד עם שחרית הוא

« « «

נכתב 'אחריני' לשון רבים, אלא 'אחרינא' לשון יחיד, ולפי זה אין ראייה שגרסו 'טעה במוסף', שאפשר שכוונתם רק אגב 'טעה בשחרית'.

ז' עיין ריטב"א (ברכות שם) שלא גרס בברייתא 'טעה ולא הזכיר במוסף', משום שאם התפלל תפילת י"ח ולא הזכיר ראש חודש, אין זה תפילת מוסף.

ט) והצ"ח שם כתב שגם התוספות (שם ד"ה והתניא) גרסו כן, שכתבו ביישוב הגירסא 'טעה ולא הזכיר בערבית', אף שאין מקדשין את החודש בלילה, ובין כך אינו חוזר בערבית, ש'אגב אחריני נקט ליה', היינו אגב שני הדינים האחרים, והוא טעה בשחרית וטעה במוסף, הרי שהתוספות גרסו בגמרא 'טעה במוסף'. אך באמת לפנינו בתוספות לא

ח) לפי זה צריך לומר שדברי הרא"ש (ברכות פ"ג ס"ז) בהתפלל של חול במוסף, שאם אמר ונעשה לפניך את קרבנות חובותינו יצא, כפי שהבאנו בתחילת דברינו, אין הכוונה דווקא ללשון זה, שהרי כאמור לפי הרא"ש אין צריך להזכיר קרבנות דווקא, אלא הכוונה שצריך להזכיר איזה הוכרה של היום, וכמו בשאר התפילות. ויש לעיין בזה.

תיקון לשחרית, אבל לא תפילת מנחה שאינה סמוכה ואינה שייכת לשחרית.

לפי דברי השער הציון אלו, אולי יש לדחות קצת את ראיית האחרונים הנ"ל מדברי הרא"ש שאין הזכרת הקרבנות מעכבת, מזה שהוצרך לכתוב הטעם שמנחה אינה תשלומין למוסף משום שאינה סמוכה לה, ולא כתב הטעם משום שאין מזכירין קרבנות במנחה. שלדברי השער הציון אפשר לומר, שהרא"ש כתב טעם זה שהוא טעם נכון, בכדי להוציא וללמוד דין זה, שתפילה שאינה סמוכה אינה יכולה להיות תיקון והשלמה לתפילה קודמת, ונפקא מינה באופן זה שהקדים מנחה למוסף, לרמ"ע מפאנו שביחיד בדיעבד נוהג דין זה.

שכח במנחה של יום א' של ראש חודש

הנה בשולחן ערוך (או"ח סי' קח סעי' יא) נפסק, שמי ששכח להזכיר יעלה ויבא במנחה של ראש חודש, ולא נזכר עד הערב שהוא מוצאי ראש חודש, יתפלל בערבית תפילת תשלומין רק בתורת נדבה, כיון שנחלקו הראשונים אם חייב בתשלומין, שהרי את עצם התפילה התפלל ביום, אלא שלא הזכיר יעלה ויבא, ואת זה אינו מתקן, שהרי בלילה אין אומרים יעלה ויבא, נמצא שאינו מרוויח כלום.^א

וכתב על זה המגן אברהם (ס"ק טז), שאם גם בלילה ראש חודש, שהיו שני ימים של ראש חודש, יש להתפלל ערבית שתים לכולי עלמא, שהרי ירויח שיאמר יעלה ויבא. וכבר הבאנו במקום אחר (באר יעקב ח"ב, ראש חודש) את דעת הבנין אריאל (ח"ב, בית התלמוד ברכות כו: מובא בהגהות רבי יעקב איגר ובמחצית השקל שם

ובשער הציון שם ס"ק נד) החולק על המגן אברהם, ולדעתו גם באופן זה של שני ימי ראש חודש תלוי במחלוקת הנ"ל. וטעמו של הבנין אריאל הוא, שהרי שני ימים ראש חודש הוא מספק, ואם כן ממה נפשך אין לו לחזור ולהתפלל בלילה, שהרי יש כאן תרתי דסתרי, שאם היום הראשון היה ראש חודש, אינו יכול לומר יעלה ויבא בלילה, שבלילה כבר חול הוא, וכשאומר יעלה ויבא ביום השני הרי הוא מחזיק את היום השני לראש חודש, ואם כן ביום שעבר לא היה ראש חודש, והתפלל כהוגן, ויפה עשה שלא אמר יעלה ויבא במנחה שהתפלל בו, ואם כן אינו חייב להשלים.

אולם בספר פתחי תשובה (איסערלין, או"ח שם) העיר על דברי המגן אברהם מצד אחר, לפי מה שפסק הרמ"ע מפאנו, שיחיד שלא נזכר ששכח יעלה ויבא בשחרית עד אחר שהתפלל מוסף אינו צריך לחזור, אם כן יש לומר שהוא הדין כאן ששכח יעלה ויבא במנחה אחר שהתפלל ערבית, עולה לו גם תיקון לתפילת מנחה, ואין לחייבו לחזור ולהתפלל תפילה נוספת לתשלומין.

אמנם דבריו חידוש הם, שאף אם נאמר שבכל תפילות ראש חודש מועיל לתקן על ידי תפילה הבאה, כגירסא שלנו בגמרא שבשכח בערבית סומך על שחרית, ובשכח בשחרית סומך על מוסף, ובשכח במוסף סומך על מנחה, מכל מקום מנין לנו שגם תפילה של יום הבא נחשבת השלמה ותיקון, ובפרט שתפילת ערבית רשות ומנין לנו שמועילה לתקן תפילת חובה. ועוד תמוה, שדבריו הם נגד דברי

הרא"ש, שכתב שאין השלמה אלא בתפילה הסמוכה, וכך נפסק להלכה שדין זה אינו אלא לענין שחרית ומוסף, ואיך כתב שאפשר לתקן בתפילת ערבית שאינה סמוכה למנחה מה שחיסר במנחה.

גם מה שהעיר על דברי המגן אברהם, שלפי דברי הרמ"ע מפאנו אין צריך להתפלל תשלומין מאחר שכבר התפלל ערבית, קשה, שהרי המגן אברהם עצמו מביא את דברי הרמ"ע מפאנו להלכה כנ"ל, ובכל זאת כתב כאן שמתפלל ערבית שתים, ומוכח שאינו סובר כדברי הפתחי תשובה. ואם בא לחלוק על המגן אברהם, היה לו לכתוב כן בתורת קושיא.

עוד אפשר לומר, שאף אם נאמר כדברי הפתחי תשובה שאחר שהתפלל ערבית שוב אינו צריך לתפילת תשלומין, מכל מקום דברי המגן אברהם נוגעים להלכה, באופן ששכח (ראה שו"ע או"ח סי' תכב סעי' א) יעלה ויבא בתפילה ראשונה שהתפלל בליל שני של ראש חודש, שלהלכה אין חוזרים בתפילת ערבית גם בליל שני של ראש חודש מטעם שאין מקדשין החודש בלילה, שבזה חייב לחזור ולהתפלל תפילה נוספת משום תשלומין למנחה, מה שאין כן אם היה מזכיר יעלה ויבא בתפילה ראשונה של ערבית, יתכן שהמגן אברהם מודה ששוב אין צריך לחזור ולהתפלל להשלים תפילת מנחה, שכיון שכבר התפלל ערבית כבר עלתה לו לתיקון גם עבור תפילת מנחה, וכשם שתפילת מוסף מתקנת את תפילת שחרית.

האם זה נחשב כמי שלא התפלל כלל, או שמא עלתה לו התפילה, אלא שחיסר ההזכרה שהיה צריך להזכיר, ומחמת זה צריך לחזור ולהתפלל. ואם כן לכאורה הוא הדין כאן שאין מתקן הטל ומטר שהחסיר.

מנחה כדניה, הרי זה כאילו לא התפלל כלל, ולכן צריך להתפלל ערבית שתים, כדי להשלים את עצם התפילה. והארכנו במקום אחר (באר יעקב ח"א חיי שרה; ח"ב מועדים, שבת; שם, סימני עצרת) ששורש המחלוקת הוא, במי ששכח הזכרה,

יא) דעת רבינו יהודה (תוספות ברכות כו: ד"ה טעה) שאינו מתפלל שתים בערבית, כיון שבין כך לא יזכיר יעלה ויבא, שהרי כבר אינו ראש חודש, ודעת חכמי פרונינצא (בתלמודי רבינו יונה ברכות יח.) שמתפלל שתים, שמאחר שלא התפלל

♦ תמצית השיעור ♦

- ✧ ברמ"א שבמוסף מזכירים קרבנות, ומשמע שאין די בהזכרת היום.
- ✧ בשולחן ערוך שיש אומרים שהחליף מוסף באחרת חוזר. ובמגן אברהם שלא מצא חולק, שגם אם יוצא בשל חול הוא רק בהזכיר קרבנות.
- ✧ לגר"א תלוי במחלוקת רש"י ורבינו תם, ונשמט אדם שגם לרש"י צריך להזכיר קרבנות בכללות, אלא שאין צריך לפרט.
- ✧ תוספת שבת וחיד"א לרמב"ם שהחליף מוסף באחרת של שבת יצא, שרק בשל חול לא יצא.
- ✧ מוחלוקת ראשונים בשכח בראש חודש אם סומך על מנחה שאחריו. ולרא"ש חוזר שמנחה אינו סמוך למוסף.
- ✧ אחרונים מדייקים מראשונים הנ"ל שהזכרת קרבנות אינה מעכבת.
- ✧ רמ"ע מפאנו לרמב"ם שהתפלל י"ח במוסף לא יצא אף אם הזכיר קרבנות. ואולי בתשלומין גם לרמב"ם יוצא.
- ✧ לענין קרבנות לא שייך לחלק שבתשלומין יוצא בלי קרבנות, שאין החסרון מצד נוסח התפילה.
- ✧ לרמ"ע מפאנו שכח ראש חודש בשחרית ונזכר לאחר מוסף אינו חוזר, ויש חולקים.
- ✧ בשער הציון שהתפלל מנחה לפני מוסף לכולי עלמא חוזר. ואולי לכן כתב הרא"ש הטעם משום שמנחה אינו סמוך למוסף.
- ✧ למגן אברהם ששכח במנחה א' ראש חודש לכולי עלמא מתפלל בליל ב' שתים. ולפתחי תשובה מתקן בערבית הראשון.
- ✧ יש לחלק ששם הוא כבר יום שלאחריו. וגם לפתחי תשובה יש נפקא מינה כששכח גם בערבית הראשון.